

ג) מדברי התוס' משמע שאפילו אם לא ביטל את החמץ, יש לומר שאין הבית טעון בדיקה, מפני שהבית בחזקת בדוק ואין להוציאו מחזקתו בגלל כניסת העכבר. והנידון כאן לענין אכילת החתיכה שנטל העכבר, האם אפשר להסתמך על הרוב ולאכלה.

א. המפרשים תמחו על סברת התוס', מה מועילה חזקת בדוק של הבית והלא יש כאן ספק דאורייתא על החתיכה עצמה, שמא עובר עליה בכל יראה בכל מקום שהיא שם, ומה תושיענו חזקת הבית (ע' פני יהושע; קובץ שעורים ועוד).

והחזון-איש (קכד) כתב לפרש שמדובר שהחמץ והמצה ניכרים בצורתם הלכך אין ספק כלל על החתיכה עצמה ואין אנו דנים אלא על הבית, ותולים שלא נשתנה מחזקתו. אבל אם אין החתיכה ניכרת, הריהי אסורה באכילה וגם הבית טעון בדיקה אם לא ביטל. וע"ע ברכת שמעון ח.

ב. מדברי התוס' מבואר שגם לענין אכילת חמץ הולכים אחר הרוב לומר 'כל דפריש מרובא פריש'. ואף על פי שחמץ אסור במשהו ואין בו תורת ביטול ברוב, שונה דין 'כל דפריש' מדין ביטול (וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ג סוס"י עד; אגרות משה או"ח ח"א קנא).

והפני-יהושע (כאן) והצל"ח (לעיל ז) והפרי-מגדים (תלט, א"א ב) כתבו בדעת רש"י והרי"ף שלענין אכילת חמץ אין הולכים אחר הרוב, ולכן פרשו הסוגיא לענין בדיקה ולא לענין אכילה [ובזה מתפרשים דברי המאירי כאן. וכן נקטו האחרונים להלכה. ע' משנ"ב תלט סק"ו]. ויש להעיר שבכל אופן אפשר לפרש בערב פסח שאין נאסר החמץ במשהו, ואז ודאי יש לילך אחר הרוב. וע' גם בסוגיית הפת שעייפשה לעיל ז. ובחזו"א קיט, ו בשו"ת שבט הלוי ח"ב לט.

ג. מו"מ נוסף בשיטות הראשונים – ע' ברכת שמעון ח.

להלכה נקטו האחרונים (ע' בפוסקים תלט, א) שב'קבוע' יש להחמיר לבדוק את הבית אפילו ביטל את החמץ (כסברת הראב"ד), ואולם אם אפשר לתלות שהעכבר אכלו, כגון בכרך קטן, הרי שמצטרף ספק נוסף ואין צריך לבדוק שוב (טור, רמ"א), אלא שנכון לבטל ולא לסמוך על ספק ספקא (פרי מגדים). וב'פירש' – אין צריך בדיקה, אבל אסור לאכלו.

'תשע חנויות... ספיקו אסור'. ביסוד דין 'קבוע' ו'כל דפריש' וגדריהם – ע' במובא בחולין צה מהגרד"ג גולדברג שליט"א; סנהדרין עט; נזיר יב. וע"ע שבט הלוי ח"ב מא.

דף י

'אימור דאמרינן שאני אומר – בתרומה דרבנן'. הרי"ד מפרש דלא כרש"י, שהכוונה לכל תרומה ולא דוקא בזמן הזה, שהרי מן התורה התרומה בטלה 'חד בתרי', וכשנפלה הקופה לסאה פקע איסור תורה, ורק מדרבנן אינה בטלה.

משמע מדברי הגמרא שסברת 'שאני אומר' קיימת גם בדין דרבנן שעיקרו מדאורייתא, כמו תרומה בזמן הזה. ויש שכתב להוכיח מכאן כדברי המשנה-למלך שספק דרבנן לקולא אף בדבר שעיקרו מדאורייתא, שהרי סברת 'שאני אומר' כתב הש"ך (יד"ד קיא, א) היא מטעם ספק דרבנן לקולא. עפ"י אגרות משה או"ח ח"א יח, ב.

'ספק על ספק לא על היינו בקעה...' יש מפרשים [דלא כפשטות לשון רש"י] שהספק מתייחס על הנידון הקודם, בשני בתים בדוקים, והרי כאן 'ספק ספקא' – ספק אם נכנס אם לאו, ואם נכנס – ספק בבית זה ספק בבית זה. ומובן לפי זה ההשוואה לספק ביאה, שגם שם הנידון הוא משום 'ספק ספקא' (עפ"י הרד"ה).

וכן יש לדייק מדברי התוס' שפרשו כן בגמרא. ומיושבת בזה תמיהת הגרא"ו ב'קובץ ענינים'. ובתוס' רבנו פרץ מפרש שהגידון על חדר שבבית, וכלפיו יש 'ספק ספקא' כבספק ביאה. או בכגון שנכנס לחצר שיש בה כמה בתים והרי כל בית עומד בספק בפני עצמו. או משום הספק הנוסף שמא אכל. ופסק הרו"ה שיש להקל כאן בספק-ספקא, ולכן אפילו לא ביטל אינו טעון בדיקה. ונראה לבאר כוונתו, גם חכמים לא אסרו אלא בספק טומאה ברה"י שאין מקלים שם בספק-ספקא, משא"כ בשאר איסורים שבתורה. והראיה שהביאו משם היא להוכיח שגם בכגון זה נחשבים אלו שני ספקות, ואין אומרים ספק אחד הוא, אם נכנס למקום המסוים שאנו דנים עליו אם לא נכנס. וע"ע דברי אמת (למהר"י בכר דוד) דף קיב.

'הנכנס לבקעה בימות הגשמים וטומאה בשדה פלונית'... נתבאר בהרחבה בבבא-בתרא נה. וע"ע בע"ז ע.

על שיטות הראשונים השונות בפירושי ההלכות שבגמרא ובמסקנת ההלכה – ראה בסיכומים שבסוף החוברת.

'הניח תשע ומצא עשר... הניח עשר ומצא תשע'. יש מי שכתב סמך ורמזו מכאן למנהג המקובל על פי האר"י ל'להניח עשרה פתיתי חמץ קודם הבדיקה (עפ"י ר"ש אלקבץ בספרו ברית הלוי). נראה שרמזו בעלמא הוא, שאם היתה הכוונה למנהג זה, היה לנקוט בשתי הבעיות 'הניח עשר ומצא י"א / תשע'. גם לעיל (ט): נקט רב מרי 'שמא יניח עשר וימצא תשע' גבי מה שמשיר מן הבדיקה.

[ונראה שנהגו המנהג הקדוש הזה, מפני שעיקר הביעור חמץ הוא היצר הרע, ולזה הנהיגו להניח חמץ להראות שבודאי יש בו עדיין עון וחמץ, הוא היצר הרע, כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, כי האדם שמחזיק עצמו שתיקן הכל בודאי לא התחיל לעבוד את ה'... וכמאמר החכם בחובת הלבבות שאם אמרתי בלבבי לא הייתי חוטא, בודאי הוא חטא ביותר, כי הגאווה הוא חטא ביותר. ולזה נוהגים להניח פתיתי חמץ להראות כנ"ל כי בודאי לא תיקן הכל' (עבודת ישראל – לשבת הגדול)].

(ע"ב) 'רבי יהודה אומר: בודקין אור י"ד ובי"ד שחרית ובשעת הביעור... כל שלא בדק באחד משלשה פרקים הללו'. יש מפרשים ששלשה פרקים הללו נקבעו בדוקא; בתחילת ליל י"ד – שאנשים מצויים בבתיהם, בשחרית – קודם שיצא מביתו, ובשעת הביעור – שאם לא בדק בשחר והלך לעסקיו או צורבא מרבנן העוסק בלימוד, אינו צריך להפסיק מיד ולבדוק אלא יבדוק בשעת הביעור (עפ"י פני יהושע).

וכעין זה בספר ברכת אברהם. וכתב שמש"כ המשנה-ברורה (תלה,א) שכשנוכר חייב לבדוק מיד – אין זה אלא בגלל החשש שמא ישכח, ואולי מועיל להעמיד שומר שיוכירנו. אבל לדחות מזמן זה לזמן אחר, כגון משחרית לשעת הביעור – אסור בכל אופן.

'זמה שמשיר יניחנו בצינעא כדי שלא יהא צריך בדיקה אחריו'. מסקנת הגמרא (לעיל ט:): שאם לא הצניע את החמץ אינו צריך בדיקה אלא אם נטלה חולדה בפנינו ונכנסה עם החמץ, או אם הניח עשר ומצא תשע. ולכאורה היה אפשר לפרש לפי זה שאין כאן אלא עצה טובה, להניח בצינעא כדי שלא יוצר מצב שיהא צריך לבדוק שוב, אבל מן הדין הלא אין חוששים לגרירת חולדה. ואולם מפשטות דברי המשנה אין נראה כן. וכן מדברי התוס' להלן (כא. ד"ה ואי) משמע שנאמר כאן חיוב גמור להשגיח על חמצו, ואף על פי שאין חוששים בסתם שמא גיררה חולדה, חייב אדם בי"ד להשגיח על חמצו ולצאת מכל חשש ואפשרות כניסת חמץ. [ובירושלמי למדו דין בדיקה מהכתוב 'שמרתם'. ויתכן שנאמר בזה להיות הבית משומר אצל האדם שלא יסיה דעתו משמירתו מחמץ].